

TESAM Akademi Dergisi

Journal of TESAM Academy

ISSN 2148-2462 / E-ISSN 2458-9217

Türkiye’de Subayların Emeklilik Sonrası Sivil Hayata Uyum¹

Retirement Adjustment of Turkish Military Personnel

Öz

Bu makalede; Türkiye’de subayların emekli olduktan sonra sivil hayata uyum durumları, mesleki yaşam koşullarını belirleyen olgular üzerinden ele alınmıştır. Çalışma Bourdieu’nun habitus kavramsallaştırmasına dayalı olarak oluşturulan askerî alan, askerî kültür ve askerî habitus üzerine inşa edilmiştir. Araştırmanın verileri Türkçeye uyarlanan “Zenginleştirilmiş Yaşam Ölçeği” ile elde edilmiştir. 39 madde ve beş boyuttan oluşan Ölçek, emekli 277 subaya uygulanmıştır. Ölçeğin Cronbach Alpha katsayısı 0,97 olarak bulunmuştur. Zenginleştirilmiş Yaşam Ölçeği puanlarının emekli subayların muvazzaf sınıfına göre ($p > 0,05$), mensubu oldukları kuvvet komutanlığına göre ($p > 0,05$) ve emeklilikteki rütbelerine göre anlamlı farklılık göstermediği ($p > 0,05$); amaç duygusu ($X^2(2) = 8,03, p < 0,05$), katımlı vatandaşlık ($X^2(2) = 8,46, p < 0,05$) alt boyut puanları ve Zenginleştirilmiş Yaşam Ölçeği puanlarının ($X^2(2) = 6,45, p < 0,05$) öğrenim/ mezuniyet devresine göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Bu kapsamda çalışma bulguları alanyazında emekli subaylara yönelik diğer çalışma sonuçları ile uyumlu çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Askerî habitus, Zenginleştirilmiş Yaşam Ölçeği, Sivil hayata uyum, Emekli subay

Abstract

This thesis addresses military officers’ adjustment to civilian life post-retirement and attempts to reveal how officers adapt through the events that defined the conditions of their professional life. The starting point for these events is accepted as the provisions in the legal regulations that have been prepared with respect to the will of the state’s constituency. The effects from the military habitus that has formed within the legally

Ömer YILDIZ

Uzman Askeri Sosyolog,
Millî Savunma Üniversitesi, Atatürk
Stratejik Araştırmalar Enstitüsü,
Askerî Sosyoloji Yüksek Lisans
Programı.
asomeryildiz@gmail.com
ORCID: 0000-0001-65427433

Adem BAŞPINAR

Dr. Öğr. Üyesi,
Kırklareli Üniversitesi, Fen Edebiyat
Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.
abaspinar@klu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-2125-1832

Cilt / Issue: 9(1), 263-287

Geliş Tarihi: 07.09.2021

Kabul Tarihi: 03.01.2022

Atıf: Yıldız, Ö. ve Başpınar, A.
(2021). Türkiye’de subayların
emeklilik sonrası sivil hayata
uyumu. *Tesam Akademi Dergisi*, 9(2),
263-287. <http://dx.doi.org/10.30626/tesamakademi.1065508>.

¹ Bu çalışma Ömer Yıldız tarafından Millî Savunma Üniversitesi ATASAREN’de Askerî Sosyoloji programında 2021 yılında Adem Başpınar danışmanlığında hazırlanan “Subayların emeklilik sonrası sivil hayata uyumu” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

determined military sphere regarding military officers' adjustment to civilian life post-retirement forms the topic of this study. The traces of military identity and character formed under the umbrella of the military mentality and of the mutual ties with the military arena, culture, and habitus are observed in this context. The study's data have been obtained using the Enriched Life Scale, whose Turkish adaptation study is also being performed. The scale is a 5-point Likert-type scale consisting of 39 items and five dimensions and has been applied to 277 people. This study benefits from the programs SPSS 21.0 and AMOS 22.0 for analyzing the data. Confirmatory factor analysis has been used within the scope of the validity studies for the scale, and the methods of item-total correlations and Cronbach's alpha have been used within the scope of the reliability study. Cronbach's alpha for the overall Enriched Life Scale has been determined as 0.97 and as 0.94, 0.93, 0.89, 0.88, and 0.87 for the respective sub-scales. The item-total correlations for all items on the scale have been detected to be above .30 (ranging from 0.49 to 0.74). The retired officers who participated in the research answered "I agree" for enriched life (4.05 ± 0.59), genuine relationships (4.14 ± 0.66), sense of purpose (4.10 ± 0.66), engaged citizenship (3.83 ± 0.79), mental health (4.08 ± 0.67), and physical health (4.09 ± 0.71). The scores from the Enriched Life Scale and its sub-dimensions were determined not to show significant differences with respect to the retired officers' active duty corps ($p > 0.05$), the branch of service to which they belonged ($p > 0.05$), or rank at retirement ($p > 0.05$); significant differences were determined for their scores from the sub-dimensions of sense of purpose ($\chi^2 = 8.03, p < 0.05$) and engaged citizenship ($\chi^2 = 8.46, p < 0.05$) and for the Enriched Life Scale scores ($\chi^2 = 6.45, p < 0.05$) with respect to their education/training circuit.

Keywords: Military habitus, Enriched Life Scale, Adjusting to civilian life, Retired officer.

Extended Abstract

Every stage of a soldier's life from their entry into the military and how they execute their career to life after leaving the profession as well as the soldier-military institution relationship, the military-civil relationship, and military institution-civilian institution relations are seen to be in military sociology's sphere of interest. Through research in America, Europe, and other countries, military personnel are understood to be indirectly concerned about life after leaving the military despite not being directly related to the armed forces and to maintain these interests by working in other state institutions and organizations.

This article addresses how officers in Turkey adapt to civilian life after retirement. The state of officers' adaptation is attempted to be revealed through the phenomena that identify the conditions of their professional life. The effects from the military habitus that has formed within the legally determined military sphere on officers' adaptation to civilian

life after retirement forms the subject of this study. In this context, the impressions of the military identity and character that formed under the roof of the military mentality and the indications of their mutual connections with the military arena, military culture, and military habitus have been laid out.

This study uses the survey design, a quantitative research design, with the aim of examining military officers’ adaptation to civilian life in Turkey after retirement.

The universe of the research consists of officers who graduated from faculties related to the Military Academy, Naval Academy, and Air Force Academy; were assigned the rank of officer; received the rank of lieutenant; and subsequently retired, resigned, or were dismissed from the Turkish Armed Forces in any way.

In order to form the sample, the decision was made to conduct research on those who’d been assigned the rank of officer covering at least three generations (1970s, 1980s, and 1990s). Due to the inability of discovering the number of surviving retired officers, the decision was made to conduct the research with retired officers who’d graduated between 1972-1995, with the belief that 2000 officers graduate and join the Armed Forces annually. Performing the research with at least 271 retired officers was determined at a 90% confidence interval with the projection that 48,000 officers in total had graduated over the years from the 14 academies.

The Enriched Life Scale has been used to determine retired officers’ situation regarding adapting to civilian life.

According to the frequency and percentage distributions with respect to the demographic characteristics of the 277 retired officers participating in the research, 72.6% are in the Baby Boomer Generation, and 27.4% are from Generation X. Of the occupational classes of the retired officers, 49.8% served in combat units, 22.4% served in combat support units, and 27.8% served in combat service support units.

The results obtained from the fit indices for the first model are generally seen to not be at a good level. According to descriptive statistics of the scores from the overall ELS and its sub-dimensions, the scores of the retired officers who participated in the research were determined to be in “I agree” range for enriched life (4.05 ± 0.59), real relationships (4.14 ± 0.66), sense of purpose (4.10 ± 0.66), participatory citizenship (3.83 ± 0.79), mental health (4.08 ± 0.67), and physical health (4.09 ± 0.71).

When examining the comparison of ELS scores with respect to demographic variables, the following has been observed:

Scores for the sub-dimension of sense of purpose were determined to significantly differ according to the birth-year (generation) of the retired officers participating in the research ($Z=-2,07$; $p < 0,05$). Retired officers from the baby boomer generation have significantly higher sense of purpose scores compared to retired officers from Generation X.

The scores from the sub-dimensions of real relationships, participatory citizenship, mental health, and physical health and from the overall Enriched Life Scale were determined to not show significant differences according to the retired military officers' year of birth ($p > 0.05$).

The results from comparing ELS scores according to the participants' active-duty unit were found using the Kruskal-Wallis H test. The scores for the overall ELS and its sub-dimensions were determined to have no significance ($p > 0.05$) with respect to the retired officers' active-duty units.

The results for the comparison of ELS scores according to the branch of the military forces the participants had been members of were determined using the Kruskal-Wallis H test. The scores from the overall ELS and its sub-dimensions were determined to show no significant difference ($p > 0.05$) with respect to the military force branch they had belonged to while officers on active duty.

As a result of the Kruskal-Wallis H test comparing the participants scores from the ELS with respect to their education/graduation period, the participants' scores were determined to show significant differences with respect to when the participating retired officers' had been educated/graduated for the sub-dimensions of sense of purpose ($= 8.03$; $p < 0.05$) and participatory citizenship ($= 8.46$; $p < 0.05$) as well as for the overall scale ($= 6.45$; $p < 0.05$). According to the results from the Mann-Whitney U test conducted for the purpose of determining which groups the difference occurred between, the scores for sense of purpose, participatory citizenship, and for the overall scale are significantly higher for retired officers who graduated in the 1970s and 1980s compared to those who graduated in the 1990s.

Scores for the sub-dimensions of real relationships, mental health, and physical health were determined to not differ significantly ($p > 0.05$) with respect to when the officers were educated/graduated.

As a result of the Kruskal-Wallis H test for comparing the life enrichment

scores of the participants with respect to their rank at retirement, the scores for the overall scale and its sub-dimensions were determined to not differ significantly ($p > 0.05$) with respect to the officers' ranks at retirement.

The need exists to also conduct this research that has been performed with retired officers on contracted or active-duty officers, non-commissioned specialists, non-commissioned officers and privates, as well as other military personnel for the purpose of determining the post-retirement status of TAF employees.

Giriş

Türkiye’de emekli ya da muvazzaf subaylara yönelik sosyolojik çalışmalar oldukça sınırlıdır. Bu durumun temel sebeplerinden birisi sosyolojinin bir alt dalı olarak askerî sosyolojinin Türkiye’de henüz yeni tanınıyor olmasıdır. Bundan dolayıdır ki askerlik mesleği, ordunun kurumsal yapısı ve toplumla ilişkilerine odaklanan sosyolojik çalışmalar henüz dikkate değer bir alanyazın oluşturmamıştır. Bir subayın mesleğe girişi, mesleğini icrası ve meslekten ayrıldıktan sonraki yaşamına dair her safha; askerî sosyoloji çalışmalarında subay-askerî kurum, asker-sivil, askerî kurum-sivil kurum ilişkileri kapsamında ele alınmaktadır. Askerî personelin ordudan ayrıldıktan sonraki yaşamı da, kimi ülkelerde doğrudan olmasa bile, silahlı kuvvetleri kurumsal olarak ilgilendirmektedir. Bu ilginin temel sebebi ise askerlik mesleğine özgü durumların sivil yaşama geçişi/uyumu zorlaştıran ya da kolaylaştıran kimi boyutlar içermesidir.

Silahlı Kuvvetlerden emekli olan subayların gerek geçiş süreçleri gerekse de deneyimleri uluslararası alanyazında da henüz yeterince bir ilgi görmemiştir. Sivil yaşama geçişte artık kanıksanmış askerî kültürün nasıl bir etkisi olacağına dönük araştırmalar görülmeye başlanmıştır. Bergman ve arkadaşları (2014), bazı askerî personelin sivil hayata geçişte yaşadığı beklenmedik zorlukları tanımlamak için bir “ters kültür şoku” modeli kullanmıştır. Zira askerî kültüre uyum ve silahlı kuvvetler içerisinde geçirilen zamanın bir sonucu olarak hem bireyin referans çerçevesi hem de sivil kültürün kendisi değişmiş olabilir. Bu da daha önceden tanıdık olan bu sivil ortama yeniden dahil olmak durumu söz konusu olduğunda bazı zorluklara yol açabilir (akt., Cooper ve ark., 2016, ss. 2-3). Bu sebeple subayların emeklilik sonrası sivil hayata uyumlarıyla ilgili uluslararası alanyazın bu süreçte ortaya çıkabilecek uyum sorunlarını ve de uyumu zorlaştıran faktörlerin tespitine yoğunlaşmıştır. Bu konuda Türkiye’de subayların emeklilik sonrası uyumunu konu edinen bir çalışma ise henüz yapılmamıştır. Bunun ötesinde Türkçe’de emekli subayları başka bir olgu çerçevesinde ele alan sosyolojik çalışma sayısı da çok sınırlıdır. Bu sebeple bu çalışma bu bağlamda bir subayların emeklilik sonrası uyum konusunu odağına alan ilk sosyolojik çalışmadır.

Kavramsal Çerçeve

Silahlı kuvvetlerden ayrılan personelin geçiş sürecini tanımlamak için en uygun çerçeve Pierre Bourdieu’nun habitus ve alan kavramlarıdır (Cooper ve ark., 2016). Subayların emeklilik sonrası sivil hayata uyumu Türk toplumu ve Türk Silahlı Kuvvetleri bağlamında ele alındığında Bourdieu’nun kavramlaştırdığı değerlerin, Türk aile ve toplum yapısındaki

karşılıkları ile Türk askerî mahiyetteki anlamları çok yakın ve aynı kültürel disiplinin kontrolü altında olduğu kabul edilebilir. Türk toplumunda, geleneksel olarak askerlik mesleğine ve askerî kışlalara, kültürel ve inanç bağlamında büyük anlamlar yüklenerek yüksek değerler verilmiştir. “Asker ocağı, peygamber ocağıdır.”, “Mehmetçik”, “Askerliğini yapmayana kız verilmez.”, “Daha askerliğini bile yapmamış!” gibi sosyal değerler, askerlik mesleğini bir değere dönüştürmüştür.

Türk Silahlı Kuvvetleri’ndeki hukuk kuralları, günlük emirler, devamlı emirler yönergesi ve diğer yazılı ve sözlü emirler, ahtapotun kolları gibi her askeri sarıp sarmalayarak adeta işleyen dev bir makinanın parçası hâline getirmektedir. Kanun karşısında maiyetinin yaptığı ve yapamadığı her şeyden sorumlu olan yönetici kadrolar, kendilerini hukuka karşı korumak için çok sert disiplin tedbirlerine başvurabilmektedir. Doğal olarak da aşırı sorumluluk duygusunun ve disiplin anlayışının askerleri başka bir kültüre, başka bir anlayışa ve başka bir topluluğa dönüştürdüğü söylenebilir.

Silahlı kuvvetlerin kendi askerlerinin zihniyetini nasıl şekillendirdiği konusunda Huntington’ın “Nesnel Denetim Modeli” (Huntington, 2006, s. 86), Janowitz’in “Sivil Kontrolü” (Başpinar, 2012; 2018, s. 41), Finer’in “Askerin Siyasete Nüfuzu: Siyasi Kültür Düzeyi ve Müdahale Modelleri”, Feaver’in “Askerin Bürokratik Rolü: Amir-Memur (Principal Agency) Kuramı”, Khuri’nin “Askerin Modernleştirici Rolü: Siyasi Gelişim Sürecinde Sivil-Asker İlişkileri Modelleri” ve Nordlinger’in “Askerin Darbeci Eğilimleri: Pretoryen Model”) (Kızılaslan, 2018, ss. 71-75) öne çıkan kuramsal çerçeveler sunmuştur. Bir kültürel evrenden ya da pratiklerden bir başkasına geçişi anlamlandırmak söz konusu olduğunda ise bu geçiş sürecini en iyi yansıtan yaklaşımın Bourdieu’nun sosyal, kültürel, ekonomik ve sembolik sermaye kavramsallaştırması olduğu söylenebilir. Türk Silahlı Kuvvetlerinin disiplin ve hiyerarşik yapısı; subay kadrosunun tarihsel, toplumsal, ekonomik kökenlerinin toplumun geri kalanından ayrılmış yapısı sivil alan ile askerî alanın iki kültür evreni olarak konumlandırılmasını ve geçişin de farklı bir kültürel alandan ve pratikten bir başkasına geçiş olarak okunmasını gerektirmektedir. Askerî alanın subaya sağlamış olduğu çeşitli sermayeler, geçişi ve uyumu başarılı kılmak ya da başarısız kılmak anlamında iki seçeneği de mümkün kılmaktadır.

Bourdieu, insan sanıları ile zihninde var olan ve algısal olarak değişmediğini düşündüğü şeylerin, değişenlerin özünde değişmeden kaldığı varsayılan idealist kavram(ların) yani *tözün* yerine, *uzam* kavramını önerir. Ona

göre *uzam* “kendiliğinden, toplumsal dünyanın bağıntısal kavranmasını getirir.” (Bourdieu, 2015, s. 49). Aslında burada Bourdieu, Gestalt Kuramı’na gönderme yapar. “Gestalt” kelimesi “kendi yasaları olan ve gerçeklikte verili olmayıp algılayan zihin ile gözün bir kurgusu sayılan, tutarlı bir bütünün” (Marshall, 1999, s. 268) adıdır. Bir diğer anlatımla “bir bütün, parçalarının toplamıyla aynı şey değildir.” (Durkheim, 2013, s. 134). Toplumsal alan içine girenler doğal olarak o alanın kurallarına uymak ve kurallar çerçevesinde temaslar kurmak durumundadır. Pierre Bourdieu, toplumsal gerçekliğin uzamsal alanını, içinde faaliyet gösteren bireylere kendi gücünü dayatan bir güç alanı olarak tanımlar. Bu güç alanı, “alanın yapısının korunmasına ya da dönüştürülmesine katkıda buldukları bir mücadele alanıdır.” (Bourdieu, 2015, s. 51).

Askerî Alan

Sivil alana geçiş yapan emekli askerî personel için farkında olmadan askerî alanda ürettiği kültürel tutumları sivil alanda yeniden üretmeye çalışmak gibi bir durum ortaya çıkmaktadır. Bunun ortaya çıkaracağı sorun ise askerî alanda yüksek değere sahip, rütbe gibi, kültürel kapitalin sivil alanda bu değeri görmemesi riskidir. Alan içerisindeki kurallar ve normlar, alanda bulunan güçler ve bireyler için aynı olduğunda, alan içerisinde bulunanlar geçerli değerlere göre benzer veya ortak tutum ve tavır geliştirerek ortak aidiyete kavuşabilirler. Alanın normları ve kuralları, alan içinden veya dışından müdahalelerle değişikliğe uğradığında, dengede kalmak ve birlikteliği muhafaza etmek adına alanda bulunanlar bu değişime süratle uyum sağlamak durumundadır. Aksi takdirde alanda anomik bir durum meydana gelebilir ve alandaki yapı ve düzen sarsıntıya uğrayabilir. Bir güç tarafından yaratılan alanın mutlaka güç tarafından belirlenmiş açık veya örtük kurallarının olması göz ardı edilmemelidir (Bourdieu, 2015, s. 126).

Askerî alanda üretilmiş askerî becerilerin sivil alana başarılı bir transferi bir kurum olarak silahlı kuvvetlerin ilgili becerilerin sivil alana uyumlu transfer edilebilir olmasını bir tarafıyla zorunlu kılmaktadır. Bu sebeple askerî alanda üretilen kapital özellikle *düşük rütbeli personelin* emeklilik sonrası kariyer planlaması için de önemli bir faktör olmaktadır.

Askerî Habitus

Genel *alan* içerisinde şekillenen habitusların devlet veya otoriter güçler tarafından belirlenmesine örnek olarak Silahlı Kuvvetlerin *askerî alanı* içinde oluşturulan, oluşan veya oluşacak olan habituslara *askerî habitus* denilebilir. Türkiye özelinde askerî habitus, zorunlu askerlik vazifesi

için kışlaya sevk edilen personelde, ilk sevk emrini aldığı andan itibaren etkisini gösterir. Sosyal çevrenin yıllar içinde verdiği disiplin ve anlattığı askerlik anıları ile motive ettiği genç asker adayları, kültür şokuna hazır olarak kışlasına teslim olmaya zorlayıcı hâkim otoritesi olabilmektedir.

Alışkanlıklar/habituslar, yasa veya normlar, günlük yaşamın rutinleri veya ritüelleri içerisinde varlıklarını sürerken çoğunlukla var olduklarını bile hissettirmezler. Ancak değerlerin ihlali durumunda habitusların oluştuğu alanın kuralları bir anda bireye veya topluma kendini hatırlatacağını da ifade etmemiz gerekir.

Toplumsal konumlar (bağıntısal kavram), yatkınlıklar (ya da habitus’ler) ve tavır almalar, yani toplumsal eyleyicilerin pratiğin birbirinden en farklı alanlarında (mutfak ya da sporda, müzik ya da siyasette olduğu gibi) yaptıkları “tercihler” arasındaki ilişkinin çözümlemesinin uygun bir biçimde okunmasının ilk koşulunu dile getirir (Boudieu, 2015, s. 18).

Habituslar, alana yeni girenlere eğitim, telkin ve örnek olma yoluyla öğretilir. Askerî habitusları da askerî kışla ve kurumları, silahlı kuvvetleri inşa eden iradenin, daha en başta belirlediği, varmak istediği hedefe ulaşacak şartları ve hedeflerini yasa, yönetmelik günlük emir veya diğer şekillerde ve cezai müeyyidelerin koruması altında güçlü şekilde varlıklarını sürdürürler şeklinde ifade edebiliriz. Bu nedendir ki sivil habitusun diğeriyle, yani askerî habitusla ikame edilmesi, amaçlayanın telkin yöntemiyle birincil habitusu doğrulamak gayesindeki ikincil habituslar arasında yakınlıkla da karakterize edilebilir (Bourdieu, 1990, s. 44).

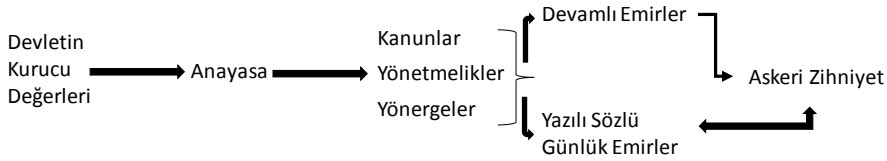
Askerî habitusun varlığı her zaman askerî alanın varlığına gereksinim duymayabilir. Çünkü askerî habituslar her askerin bedeninde ve zihninde varlıklarını sürdürürler. Bu nedenle askerler görev yaptıkları her alanda iletişim dili, yasal rütbelere ve statüleri ve eylemsel duruş ve davranış rolleri, ceza, mükâfat, emir komuta, sevk ve idare gibi görevlerini yerine getirirken kendileri ile bütünleşen askerî habituslara uygun olarak davranış sergilerler. Esasında her asker bir askerî alandır, askerî zihniyettir, askerî habitustur.

Askerî Zihniyetin Oluşumu

Comte’a göre Fransız Devrimi’yle birlikte başlayan zorunlu askerlik uygulaması toplumdaki anti tarihsel ve anakronik silahlı kuvvetler anlayışından uzaklaşmaya sebep olmuş ve ardından da ulusal düzenli

ordulara geçiş süreci başlamıştır. Bu durum silahlı kuvvetlerin geleneklerinde ve zihniyetinde köklü değişikliklere sebep olmuş, geleneksel toplum yapısından modern toplum yapısına dönüşle beraber klasik ordu zihniyeti değişime uğratılarak modern topluma boyun eğmek durumuna getirilmiştir (Giuseppe, 2017, s. 9). Ulusal orduların askerî zihniyeti genellikle generaller ve çoğunlukla da subaylar tarafından belirlenmesi büyük olasılık görünmektedir. Halkın içinden seçilip gelmiş ve maaşından başka geçimini sağlayacak geliri ve mülkü olmayan askerlerin, askerî saygınlıklarına düşkün olmaları olağandır ve bu tür subaylarla da sıklıkla karşılaşmak mümkün olabilir (Tocqueville, 2016, s. 700). Bu durumun subayların zihniyetine de tesir edebileceği öngörülebilir. Şekil 1’de modern devlet zihniyeti içinde askerî zihniyete giden süreç ifade edilmektedir.

Şekil 1

Devlet Zihniyeti İçinde Askeri Zihniyete Giden Süreç

Subaylar devletleri adına meşru şiddetin idarecisi olmak zorundadırlar. Çünkü “bir subayın becerisi ne (ana hatlarıyla mekanik olan) bir zanaat, ne de (özgün ve aktarılmaz bir beceri gerektiren) sanat” değildir. Bu beceri, daha ziyade, kapsamlı bir çalışma ve eğitim gerektiren, olağanüstü karmaşık bir entelektüel beceridir. Subayın hususi özelliğinin, şiddet eyleminin bizzat kendisi değil, şiddetin yönetimi olduğunu hatırlamalıdır.” (Huntington, 2006, s. 15). Huntington (2006, s. 225), “Başarılı bir savaş kahramanı asker ya profesyonel olmayan bir asker ya da şayet profesyonelse, askerî fiyakalarını terk edip onlardan sıyrılmış, liberal kisvesine bürünmüş bir eski askerdir.” tanımlamasını yapar. Yasaların keskin çizgilerle askerî alanlarını belirlediği askerler, askerî zihniyetin temellerini oluşturan yasalarla kuşatılmışlardır. Subaylar sorumluluklarının farkında olarak, devletin güvenliğini sağlayacak muharip veya gayri muharip birlikleri yetiştirmek zorunda olduğunun idraki içindedirler (Huntington, 2006, s. 69).

Marshall (1999, s. 732), toplum kavramını “genel olarak ortak kültürü paylaşan, belli bir toprak parçasında yerleşik ve kendilerini birleşik ve

özgün bir varlık gören insanlardan oluşan grup” olarak tarif etmektedir. Marshall’ın tarifi üzerinden bizde askerî sosyolojik açıdan askerî toplum(sallaşma) tanımını; yasalarla sınırları tarif edilen kışla, karargâh ve askerî kurumlarda görev yapan askerî personel, oluşturdukları askerî kültür ve yasalar çerçevesinde göreceli olarak ait oldukları büyük toplumun içinde kendi kurumsal yapı ve kimlikleriyle ilişkiler bütününe ifade ettiğini söyleyebiliriz.

Yoğun bir eğitim, disiplin ve gözetim altında, oldukça kontrollü yaşayan, bireyselliğin neredeyse en az seviyeye indirildiği silahlı kuvvetlerde, her nesne ve her insan silahlı kuvvetlerin amaçlarına hizmet etmek üzere zamansal ve mekânsal kurallara bağlanır. Zaman içerisinde her personel yoğun eğitim, öğretim ve gözetim altında askerî disipline ve askerî kurallara uymayı, yani askerî habitusları içselleştirerek bir askerde bulunması gereken vasıfları artık aklına ve bedenine nakşederek asker kimliğine ve asker karakterine sahip olur; yeni bir kültürel aidiyete kavuşur. Bu yeni kültürel aidiyet duygusuyla birlikte askerler, askerî toplumsallaşmaya uğrayarak o orduyu kuran ulusun “saf asker ulusu” hâline gelerek adeta “asker milletini” inşa eder.

Askerlikten Sivil Hayata Geçiş

Ordu mensuplarının orduda geçen meslek yaşamları, birbirini takip eden geçiş evrelerini “askerliğe geçiş, askerlik ve askerlik sonrasına geçişi” (Castro and Kintzle, s. 4) ifade eder. “Askerî geçişte ilk aşama, kişisel, kültürel ve geçiş faktörlerini özetlemektedir. Geçiş yöneten ikinci aşama, hizmet üyeliğinden sivil bireyselliğe ilerlemeyi etkileyen bireysel, topluluk, örgütsel ve geçişsel faktörleri ifade eder. Geçiş değerlendiren son aşama, geçişle ilişkili sonuçları açıklar. Temel sonuçlar iş, aile, sağlık, genel refah ve toplumu içerir.” (Castro and Kintzle, s. 4).

Askerî habitus kimliğiyle, sivil habitus kimliğinin birbirine yakınlaşma seviyeleri, askerlerin askerlik sonrası sivil hayata uyum habitusunu belirler. Uyumun ahengi sivil hayat geçişi kolaylaştırırken uyumsuzluğu psikolojik ve sosyolojik sorunlara neden olabilir.

Silahlı kuvvetlerden ayrılan personelin askerlikten sivil yaşama geçişine yönelik araştırmalarda bazı teorik yaklaşımlarda bulunmaktadır. “Askerî-sivil geçiş teorileri ve çerçeveleri” çalışmasında Pedlar, Thompson ve Castro; bazı ülkelerin Birinci Dünya Savaşı’nda yaşananları görerek İkinci Dünya Savaşı sonrasında sivil yaşama geri dönen askerleri destek sağlama ihtiyacı duyduğunu (Castro and Kintzle, s. 24) aktararak bu maksatla “yeniden yerleşim faydaları ve hizmetler sağlık, rehabilitasyon,

istihdam, barınma, eğitim ve finans” konularında destek sağladığını ifade etmektedir. Yine aynı asker kimliğinden ve költünden yeni bir kimliğe ve yapılandırılmamış bir költüre geçmek üzere olan personele yeniden entegrasyon ve adaptasyon dönemi için askerden sivilliğe geçiş kurslarının düzenlendiği de kaynaklarına dayanarak ifade etmektedir.

Askerlikten sivil hayat geçiş incelemeleri költürel (Castro and Kintzle, s. 6), ekonomik, istihdam, sağlık, psikolojik (Zogas, 2017), veya tamamını (Castro and Dursun, 2019, s. 246) içeren akademik ve hükümetler düzeyinde çalışmalar yapılmıştır.

Yöntem

Bu araştırmada Türkiye’de subayların emeklilik sonrasında sivil hayata uyumlarını incelemek amacıyla nicel araştırma desenlerinden tarama deseni kullanılmıştır.

Örnekleme

Araştırmanın evrenini Kara, Deniz ve Hava Harp Okulu ile ilgili fakültelerden mezun olmuş, subaylığa naspedilmiş, teğmen rütbesini almış ve bilahare emekli, istifa veya bir başka surette Türk Silahlı Kuvvetleriyle ilişkisi kesilmiş subaylar oluşturmaktadır. Örnekleme belirlemek üzere en az üç kuşak (1970, 1980 ve 1990) subayların evreni belirlenmeye çalışılmıştır. Hâlâ hayatta olan emekli subay sayısını belirlemek mümkün olmadığından, yıllık yaklaşık 2000 subayın mezun olup Silahlı Kuvvetlere katıldığı kabul edilmiştir. Bu kapsamda 1972-1996 yılları arasında askerî okullardan mezun olup emekli olan subayların tespitine yönelinmiştir. Toplam 14 mezunu/yıl’da 48000 subay olduğu öngörülerek %90 güven aralığında 271 emekli subayla araştırma yapılması gerektiği belirlenmiştir. Araştırma için bu kapsamda 25 Şubat 2020 ila 25 Nisan 2020 tarihleri arasında 277 emekli subaya ulaşılmıştır. Örnekleme, yüz yüze ve çevrimiçi olarak ulaşılmıştır.

Veri Toplama Aracı

Emekli subayların sivil hayata uyum durumlarını belirlemek amacı ile “Zenginleştirilmiş Yaşam Ölçeği (ZYÖ)” kullanılmıştır. Angel ve arkadaşlarının (2018) geliştirdikleri ZYÖ toplam 40 maddeden oluşmakta ve beş boyutta uyumu sorgulamaktadır. ZYÖ’nün, her biri farklı bir özelliği ölçen, birbirini bütünleyen boyutlardan oluşan modüler bir yapıdadır. Bu araştırmada kullanılan, Türkçeye uyarlanarak güvenilirlik ve geçerlik çalışmaları yapılmış beşli Likert tipindeki ZYÖ’de, (1: kesinlikle katılmıyorum, 5: kesinlikle katılıyorum) 39 madde ve 5 alt boyut yer

almaktadır.

Veri toplama aracının ikinci bölümünde katılımcıların doğum yılı kuşağı, muvazzaf sınıfı, mensubu olduğu ordu kuvveti, öğrenim/mezuniyet devresi, emekli olduğundaki rütbesi, nüfusa kayıtlı olduğu ilin bulunduğu coğrafi bölge bilgilerini içeren demografik bilgi formu yer almaktadır.

ZYÖ’nün alt boyut boyutları ve maddeleri Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1

Zenginleştirilmiş Yaşam Ölçeğinin Madde ve Boyut İlişkisi

Madde Kodu	Boyut ve İfadeler
	Gerçek İlişkiler
Gİ1	Hayatımda duygusal destek alabileceğim insanlar var.
Gİ2	Kalıcı, pozitif ilişkilerim var.
Gİ3	Hayatımda güvendiğim insanlar var.
Gİ4	Hayatımda akrabam olmayan ama aile gibi hissettiren insanlar var.
Gİ5	Benim dost/en iyi arkadaş şeklinde tanımlayabileceğim ilişkilerim var.
Gİ6	Hayatımda, bilgi almak için başvurabileceğim insanlar var.
Gİ7	Sevdiğimi hissediyorum.
Gİ8	Hayatımda bana sağlayacakları olanaklar için başvurabileceğim insanlar var (finansal kaynak, çocuk bakımı, taşıma/ulaştırma, iş vs.)
Gİ9	Hayatımda bana ilham kaynağı olacak insanlar var.
Gİ10	Birlikte paylaştığımız zorluklardan dolayı başka bir insana kendimi yakın hissediyorum.
Gİ11	Başkalarına karşı sorumluluk duygusu hissediyorum.
	Amaç Duygusu
AD1	Hayatta nereye doğru gittiğimi hissedebiliyorum.
AD2	Hayatta bir amacım var.
AD3	Başarmak için üzerinde çalıştığım amaçlarım var.
AD4	Gelecek hakkında iyimserim ve umutluyum.
AD5	Kendimle gurur duyuyorum.
AD6	Hayata heyecanla ve enerjik yaklaşıyorum.

AD7	Kendimden daha büyük bir şeyin parçası olduğumu hissediyorum.
AD8	Diğer insanlarla ortak bir hedef için çalışıyorum.
AD9	Ailem, işim veya toplumdaki rolüm, kendime olan saygıma ve diğerleri ile olan bağlantılarıma pozitif yönde katkı sağlar.
AD10	Hayatımdaki insanlar ve fırsatlar için minnettarım.
AD11	Zor zamanlarımda kendime karşı anlayışlı ve nazığim.
AD12	Yeni tecrübeler denemeğe açığım.
	Katılımlı Vatandaşlık
KV1	Toplumda kendimi lider gibi hissediyorum.
KV2	Amaç farkındalığımyı arttıracak toplumsal faaliyetlere katılıyorum.
KV3	Amaç farkındalığımyı arttıracak liderlik faaliyetlerine katılıyorum.
KV4	Kendimi yerel topluma/topluluğa bağlı hissediyorum.
KV5	Kendimi geniş bir topluma ait hissediyorum.
KV6	Başkalarına yardım etmek için zaman ve çaba harcıyorum.
	Akıl Sağlığı
AS1	Tedirgin, kaygılı veya asabiyken bile günlük aktivitelerimi ve işlerimi devam ettirebiliyorum
AS2	Hasta, depresyonda veya halsizken bile günlük aktivitelerimi ve işlerimi devam ettirebiliyorum.
AS3	Odaklanabiliyorum, karar verebiliyorum ve hatırlayabiliyorum.
AS4	Sınırlendiğimde, sözlerimi ve eylemlerimi kontrol edebiliyorum.
AS5	Akıl/zihin sağlığımyı mükemmeldir.
	Fiziksel Sağlık
FS1	Fiziksel sağlığımyı mükemmeldir.
FS2	Kilom her zaman sağlıklıdır.
FS3	Haftalık fiziksel aktivitelerim yeterlidir.
FS4	Hayatımdaki rutin işleri kolaylıkla yapacak güce ve hareketliliğe sahibim.
FS5	İştahım iyi; genellikle rahatsız etmeyecek ölçüde doyana kadar sağlıklı şekilde yerim.

Ölçeğin Türkçeye uyarlanması sürecinde Hambleton ve Patsula’nın (1999) kültürlerarası ölçek uyarlamaya ilişkin önerileri dikkate alınmıştır. Bu bağlamda üç aşama takip edilmiştir:

Ölçek önce Türkçeye, İngilizceye ve Türkçeye hâkim ve aynı zamanda ölçek geliştirme süreçleri hakkında bilgisi bulunan iki uzman tarafından çevrilmiştir. Uzmanların çevirileri arasında dikkate değer farklar için tekrar görüş alınmış ve çeviri işlemleri tamamlanmıştır. Daha sonra, iki uzman tarafından kaynak (İngilizce) dile çevrilmiş ve özgün madde yapıları ile tutarlılıkları incelenmiştir. Yapılan incelemede, özgün ölçekteki maddeler ile Türkçeden yapılan çeviriyle elde edilen formdaki maddelerin dil denkliliğinin olduğu görülmüştür.

Ölçekte yer alan maddelerin; kelimelerin anlamları (anlamsal), yaşamda kullanılan deyimlerin anlamı (deyimsel), deneyimlerin varlığı ve anlamları (deneyimsel) ve kavramların aynı bağlamda kullanılması (kavramsal) açılarından denkliliğine bakılmıştır. Bu amaçla iki alan uzmanından görüş istenmiştir. Uzman görüşleri doğrultusunda bazı maddelerde düzeltmeler yapılmıştır.

Ölçeğin faktör yapısı, yapı geçerliği ile ölçek puanlarının güvenilirliği ve maddelerin ayırt ediciliğini değerlendirmek amacıyla ölçek, bir grup emekli subaya çevrimiçi olarak uygulanmıştır. Uygulamadan elde edilen verilere dayalı olarak Ölçeğin Türkçe formu için faktör yapıları, aracı oluşturan temel ölçekler ve/veya bu ölçekleri oluşturan alt ölçekler dikkate alınarak incelenmiştir. Analiz sonuçlarına tezin bulgular bölümünde yer verilmiştir.

Veri Analizi

Analizlerde SPSS 21.0 ve AMOS 22.0 yazılımları kullanılmıştır. ZYÖ’ye Doğrulayıcı Faktör Analizi uygulanırken güvenilirlik için madde toplam korelasyonu ile Cronbach Alpha yöntemi kullanılmıştır. Model uyum indeksleri için beklenen katsayılar aşağıdaki Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2

Model Uyum İndeksleri

Uyum İndeksleri	İyi Uyum	Mükemmel Uyum
X ² /sd	< 5	<3
RMSEA	≤0,10	<0,08
SRMR	≤0,08	<0,05
GFI	≥0,90	>0,95
NNFI	≥0,90	>0,95
CFI	≥0,90	>0,95

Güvenirlilik ve geçerlilik çalışmaları sonucunda elde edilen ölçek yapılarına ait ortalama, standart sapma değerlerinden oluşan puanlar betimsel istatistik tablosunda gösterilmiştir. Ölçek ve alt boyut puanlarının demografik değişkenlere göre karşılaştırılmasında parametrik ve non-parametrik testlerden hangisinin kullanılacağına karar vermek için demografik değişken gruplarındaki örneklem sayısına göre Kolmogorov Smirnov-Z (grup n>50) ve Shapiro Wilks (n<50) testlerinden yararlanılmıştır. Bu iki test için hesaplanan *p* değerlerinin tüm gruplarda anlamlı olmaması (*p* > 0,05) puanların normal dağılımdan anlamlı sapma göstermediği; diğer bir ifadeyle normal dağılım gösterdiği şeklinde yorumlanır. İki test için hesaplanan *p* değerlerinin herhangi bir grupta anlamlı olması durumunda puanların normal dağılım göstermediği şeklinde yorumlanıp non-parametrik testler uygulanır. Ölçek toplam ve alt boyut puanlarının demografik değişkenlere göre karşılaştırılmasında non-parametrik (Mann Whitney U, Kruskal Wallis H) testlerden yararlanılmıştır. Kruskal Wallis H testinde ölçek puanlarının gruplar arasında anlamlı farklılık gösterdiği tespit edildiğinde ikili karşılaştırmalar için Mann Whitney U testinden yararlanılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişki analizinde Pearson korelasyonundan yararlanılmıştır.

Bulgular

Demografik Bulgular

Araştırmaya katılan 277 emekli subayın %72,6'sı baby boomers kuşağında, %27,4'ü ise X kuşağında yer almaktadır. Emekli subayların %49,8'i muharebe sınıfında, %22,4'ü muharebe destek sınıfında, %27,8'i ise muharebe hizmet destek sınıfındadır.¹

¹ Bu birlikler şunlardan oluşmaktadır: Muharebe Birlikleri: Piyade, Tank Muharebe Destek Birlikleri: Topçu, Hava Savunma, Kara Havacılık, İstihkam, KBRN, İstihbarat, Muhabere

Zenginleştirilmiş Yaşam Ölçeği’nin Geçerlik ve Güvenirlik Analizi Sonuçları

Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları: Tablo 3’te, ZYÖ’nün uyum indeksleri görülmektedir. Buna göre, genelde ilk modelin uyum indekslerinden elde edilen sonuçların iyi düzeyde olmadığı görülmektedir. Buna rağmen madde faktör yüklerinin uygun aralıklarda sıralanması sebebiyle öncelikle modifikasyon önerilerine uygun kovaryans bağlantıları ile uyum indeksleri iyileştirilmeye çalışılarak aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir.

Tablo 3

Zenginleştirilmiş Yaşam Ölçeği DFA Analizi Sonucu Elde Edilen Model Uyum İndeksleri

Model Uyum İndeksleri	İlk Model (39 madde 5 boyut)	İkinci Model* (39 madde 5 boyut)
X ² /sd	3,293	2,157
RMSEA	0,091	0,065
SRMR	0,064	0,051
GFI	0,687	0,800
NNFI	0,801	0,900
CFI	0,814	0,912
Faktörler arası korelasyon	0,58 / 0,81	0,61 / 0,86
Faktör yükü	0,65 / 0,84	0,55 / 0,87

*Kovaryans bağlantıları sonrası.

Ölçekte maddeler arasında uygun kovaryans bağlantıları kurulması sonrasında GFI uyum indeksi haricindeki tüm uyum indekslerinin uygun düzeye ulaştığı, GFI uyum indeksinde önceki modele göre iyileşme olmasına karşın 0,90’ın altında kaldığı tespit edilmiştir. Başka bir uygun modifikasyon önerisi olmaması, örneklem sayısının madde sayısına oranının düşük olması ve GFI indeksinin örnekleme duyarlı olması, düşük örneklem ile uygun değerler vermemeye meyilli olması (Büyüköztürk, Şekercioğlu ve Çokluk, 2018, ss. 266-272) ve son olarak diğer model uyum indekslerinin ve faktör yüklerinin uygun aralıklarda olması nedeniyle model uyumunun uygun olduğu kabul edilmiştir.

ZYÖ’ye uygulanan ile DFA sonucunda Ölçekteki 39 maddenin faktör

Muharebe Hizmet Destek Birlikleri: Bakım (Mühimmat dahil), Ulaştırma, Personel, İkmal, Maliye, Sıhhiye, Veteriner, Bando

yüklerinin 0,40'tan yüksek ve tümünün t değerlerinin anlamlı olduğu ($p < 0,01$) tespit edilmiştir. Doğrulayıcı faktör analizinden elde edilen bulgulara göre zenginleştirilmiş yaşam ölçeği 39 madde ve 5 boyutu ile geçerli bir ölçek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

ZYÖ'nün Cronbach Alpha katsayısı 0,97; alt boyutların Cronbach Alpha katsayıları sırasıyla 0,94 / 0,93 / 0,89 / 0,88 ve 0,87 olarak tespit edilmiştir. Ölçekteki tüm maddeler için madde-toplam korelasyonu 0,30'dan yüksek (0,49 ile 0,74 aralığında) tespit edilmiştir. Güvenirlik ve geçerlik analizi sonuçlarına göre zenginleştirilmiş yaşam ölçeğinin 39 madde ve 5 boyutlu yapısı ile geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4'te ZYÖ'nün ve alt boyut puanlarının betimsel istatistikleri gösterilmiştir.

Tablo 4

Zenginleştirilmiş Yaşam Ölçeği Puanlarının Betimsel İstatistikleri

Alt Boyutlar	n	Min.	Maks.	$\bar{X}$	SS
Gerçek İlişkiler	277	1,00	5,00	4,14	0,66
Amaç Duygusu	277	1,25	5,00	4,10	0,66
Katılımlı Vatandaşlık	277	1,33	5,00	3,83	0,79
Akıl Sağlığı	277	1,00	5,00	4,08	0,67
Fiziksel Sağlık	277	1,40	5,00	4,09	0,71
Zenginleştirilmiş Yaşam Ölçeği	277	1,51	5,00	4,05	0,59

Araştırmaya katılan emekli subayların zenginleştirilmiş yaşam ($4,05 \pm 0,59$), gerçek ilişkiler ($4,14 \pm 0,66$), amaç duygusu ($4,10 \pm 0,66$), katılımlı vatandaşlık ($3,83 \pm 0,79$), akıl sağlığı ($4,08 \pm 0,67$) ve fiziksel sağlık ($4,09 \pm 0,71$) puanlarının "katılıyorum" aralığında olduğu tespit edilmiştir.

Amaç duygusu alt boyut puanlarının araştırmaya katılan emekli subayların doğum yılı kuşağına göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir ($Z = -2,07$; $p < 0,05$). Baby boomers kuşağındaki emekli subayların amaç duygusu puanları anlamlı düzeyde, X kuşağındaki emekli subayların puanlarına göre daha yüksektir.

Gerçek ilişkiler, katılımlı vatandaşlık, akıl sağlığı, fiziksel sağlık alt boyut puanları ve zenginleştirilmiş yaşam ölçeği puanlarının emekli subayların doğum yılı kuşağına göre $p > 0,05$ 'dir ve anlamlı farklılık

göstermediği tespit edilmiştir.

Zenginleştirilmiş yaşam puanlarının katılımcıların muvazzaflık sınıfına göre karşılaştırılmasına ait sonuçlar, yapılan Kruskal Wallis H testi ile bulunmuştur. Zenginleştirilmiş yaşam ölçeği ve alt boyut puanlarının emekli subayların muvazzaflık sınıfına göre $p > 0,05$ ’dir ve anlamlı farklılık göstermediği tespit edilmiştir.

Zenginleştirilmiş yaşam puanlarının katılımcıların mensubu olduğu kuvvet komutanlığına göre karşılaştırılmasına ait sonuçlar, yapılan Kruskal Wallis H testi ile belirlenmiştir. Zenginleştirilmiş yaşam ölçeği ve alt boyut puanlarının emekli subayların muvazzaflık subay iken mensubu oldukları kuvvet komutanlığına göre $p > 0,05$ ’dir ve anlamlı farklılık göstermediği tespit edilmiştir.

Zenginleştirilmiş yaşam puanlarının katılımcıların öğrenim/mezuniyet devresine göre karşılaştırılmasına ait Kruskal Wallis H testi sonuçlarında; Amaç duygusu ($X^2_{(2)} = 8,03; p < 0,05$), katımlı vatandaşlık ($X^2_{(2)} = 8,46; p < 0,05$) alt boyut puanları ve zenginleştirilmiş yaşam ölçeği puanlarının ($X^2_{(2)} = 6,45; p < 0,05$) araştırmaya katılan emekli subayların öğrenim/mezuniyet devresine göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla gerçekleştirilen Mann Whitney U testi sonuçlarına göre 1970’te emekli olmuş subaylar ve 1980’li yıllarda emekli olmuş subayların amaç duygusu, katımlı vatandaşlık ve zenginleştirilmiş yaşam puanları anlamlılık düzeyinde, doksanlı devre emekli subayların puanlarına göre daha yüksektir.

Gerçek ilişkiler, akıl sağlığı, fiziksel sağlık alt boyut puanlarının emekli subayların öğrenim/mezuniyet devresine göre $p > 0,05$ ’dir ve anlamlı farklılık göstermediği tespit edilmiştir.

Zenginleştirilmiş yaşam puanlarının katılımcıların emeklilikteki rütbesine göre karşılaştırılmasına ait Kruskal Wallis H testi sonuçlarında, zenginleştirilmiş yaşam ölçeği ve alt boyut puanları emekli subayların emeklilikteki rütbelerine göre $p > 0,05$ ’tir ve anlamlı farklılık göstermediği tespit edilmiştir.

Zenginleştirilmiş yaşam puanlarının katılımcıların nüfusa kayıtlı illerinin bulunduğu bölgelerin mukayesesinin sonuçları, Kruskal Wallis H testine ile elde edilmiştir.

Amaç duygusu ($X^2_{(5)} = 13,59; p < 0,05$), katımlı vatandaşlık ($X^2_{(5)} = 15,17; p < 0,05$) alt boyut puanları ve zenginleştirilmiş yaşam ölçeği puanlarının ($X^2_{(5)} = 12,90; p < 0,05$) araştırmaya katılan emekli subayların nüfusa kayıtlı

olduğu ilin bulunduğu bölgeye göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla gerçekleştirilen Mann Whitney U testi sonuçlarına göre;

- Nüfusa kayıtlı olduğu il bakımından Ege bölgesinde bulunan emekli subayların amaç duygusu puanları anlamlılık düzeyinde, Karadeniz bölgesinde bulunan emekli subayların puanlarına göre daha yüksektir. Nüfusa kayıtlı olduğu il Marmara bölgesinde bulunan emekli subayların amaç duygusu puanları, nüfusa kayıtlı olduğu il İç Anadolu ve Karadeniz bölgesinde bulunan emekli subayların puanlarına göre anlamlı düzeyde daha yüksektir.

- Nüfusa kayıtlı olduğu il Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde bulunan emekli subayların katılımlı vatandaşlık puanları, nüfusa kayıtlı olduğu il İç Anadolu ve Karadeniz bölgesinde bulunan emekli subayların puanlarına göre anlamlı düzeyde daha yüksektir. Nüfusa kayıtlı olduğu il Ege ve Marmara bölgesinde bulunan emekli subayların katılımlı vatandaşlık puanları, nüfusa kayıtlı olduğu il Karadeniz bölgesinde bulunan emekli subayların puanlarına göre anlamlı düzeyde daha yüksektir.

- Nüfusa kayıtlı olduğu il bakımından Ege ve Marmara bölgesinde bulunan emekli subayların zenginleştirilmiş yaşam puanları anlamlılık düzeyinde, Karadeniz bölgesinde bulunan emekli subayların puanlarına göre daha yüksektir.

Gerçek ilişkiler, akıl sağlığı, fiziksel sağlık alt boyut puanlarının emekli subayların nüfusa kayıtlı olduğu ilin bulunduğu bölgeye göre anlamlı farklılık göstermediği ($p > 0,05$) tespit edilmiştir.

Sonuç

Ordular disiplinli ve görevine sadık askerler yetiştirmek isterler. Bu maksatla ordular, saflarına katılan her bireyi daha temel eğitim safhasında kültür şokuna uğratarak sivil yaşamda edindiği, askerlik mesleğine uymayan kültürel birikimi göz ardı etmeye zorlar. Her asker, askerî birliğe katıldığı andan itibaren ordunun yasal düzenlemeleri ve hiyerarşik yapının uygulamaları ile askerî alanın habituslarını içselleştirerek ruhen ve bedenen adeta bir makinanın parçası hâline gelir. 7 gün ve 24 saatin her anında kontrol altında olan, 24 saat içinde ülke içinde veya ülke dışında herhangi bir noktaya intikal etmeye hazır olması gereken bir asker, bireysellikten çıkıp dâhil olduğu asker grubunun doğal bir parçası olmaya razı gelerek, "ben" olmaktan çıkarak "biz" olmayı yaşam biçimi

hâline getirmek zorunda olduğunu hisseder.

Tüm bu değişimlerin arenasını, askerî alandır. Askerî alan, önceden ifade ettiğimiz üzere; yasalarla sınırları çizilen, orduyu adeta bir bedene büründüren, fiziki alanlar olarak tanımlanabilir. Askerî alanı toplumsal canlı varlığa dönüştüren, ona ruh katan ise askerî zihniyet ve onun üretimi askerî kimlik ve askerî karakterdir. Bir zihniyetin hâkim olduğu askerî alan içindeki ordunun, kendine katılan bireyleri, askerî habitusun kapsamındaki özellikler ve işlev neticesinde askerî kültürle bütünleştirdiği, sivil bedenleri askerî bedenlere dönüştürdüğü, adeta bir asker milleti yarattığı ve bu asker millete, askerî kültürel düşünce ve yaşama tarzını benimsettiği ifade edilebilir.

İşte bu şartlar altında Türk Silahlı Kuvvetlerinde görev yapan personelin sivil hayata nasıl geçiş yaptığının ayrı bir araştırma konusu olması doğaldır. Birçok ülke, askerlerin sivil hayata geçişleri ve sivil hayata uyumları meselesiyle yakından ilgilenmektedir. Türkiye’de ise askerî sosyoloji bağlamında askerlerin sivil hayata geçişiyle ilgili araştırmalara rastlamak mümkün olmamıştır.

Fossey, Lazier, Lewis, Williamson ve Caddick, birçok ülkenin ordudan ayrılan askerlerine destek sağlayıcı politikalar izlediğini ifade etmektedirler.

“...NATO ülkelerinde askerlikten sivil hayata geçiş ile ilgili akademik literatür, gazilerin bazen zihinsel sağlık sorunları, evsizlik, hapisane ve sivil hayattan kopma gibi iddia edilen bir yabancılaşma ... gibi sorunlara odaklanmıştır.” (Andrew ve Dursun, 2019, s. 52).

ZYÖ model uyum indeksinde Ki-kare istatistiğinin serbestlik derecesine oranı (X^2/sd) Doğrulayıcı Faktör Analiz sonuçlarına göre “iyi bir uyum için < 5 ”, “mükemmel bir uyum için < 3 ” değerleri gereklidir. Bu çalışmanın birinci testinde 3,293 elde edildiğinden katılımcıların sivil hayata uyumunun “iyi bir uyum” gösterdiği söylenebilir. İkinci analizde bu sonuç 2,157 (yani < 3) bulunduğundan “mükemmel bir uyum” olduğu söylenebilir. RMSEA Doğrulayıcı Faktör Analiz sonuçlarına göre “iyi bir uyum için $\leq 0,10$ ”, “mükemmel bir uyum için $< 0,08$ ” değerleri gereklidir. Bu araştırmanın birinci testinde elde edilen 0,091 değeri katılımcıların sivil hayata uyumunun “iyi bir uyum”; ikinci testinde elde edilen 0,065 değerli ise katılımcıların sivil hayata uyumunun “mükemmel bir uyum” göstermektedir. SRMR Doğrulayıcı Faktör Analiz sonuçlarımıza göre “iyi bir uyum için $\leq 0,08$ ”, “mükemmel bir uyum için $< 0,05$ ” değerleri gereklidir. Bu araştırmanın birinci testinde elde edilen 0,064 değeri

katılımcıların sivil hayata uyumunun “mükemmel bir uyum”; ikinci testinde elde edilen 0,051 değerli ise katılımcıların sivil hayata uyumunun “mükemmel bir uyum” göstermektedir. GFI Doğrulayıcı Faktör Analiz sonuçlarımıza göre “iyi bir uyum için $\geq 0,90$ ”, “mükemmel bir uyum için $> 0,95$ ” değerleri gereklidir. Bu araştırmanın birinci testinde elde edilen 0,687 değeri katılımcıların sivil hayata uyumunun “iyi bir uyum”; ikinci testinde elde edilen 0,800 değerli ise katılımcıların sivil hayata uyumunun “mükemmel bir uyum” göstermektedir. NNFI Doğrulayıcı Faktör Analiz sonuçlarımıza göre “iyi bir uyum için $\geq 0,90$ ”, “mükemmel bir uyum için $> 0,95$ ” değerleri gereklidir. Bu araştırmanın birinci testinde elde edilen 0,801 değeri katılımcıların sivil hayata uyumunun “iyi bir uyum”; ikinci testinde elde edilen 0,900 değerli ise katılımcıların sivil hayata uyumunun “mükemmel bir uyum” göstermektedir. CFI Doğrulayıcı Faktör Analiz sonuçlarımıza göre “iyi bir uyum için $\geq 0,90$ ”, “mükemmel bir uyum için $> 0,95$ ” değerleri gereklidir. Bu araştırmanın birinci testinde elde edilen 0,814 değeri katılımcıların sivil hayata uyumunun “iyi bir uyum”; ikinci testinde elde edilen 0,912 değerli ise katılımcıların sivil hayata uyumunun “mükemmel bir uyum” göstermektedir. Bu kapsamda çalışma bulguları alanyazında emekli subaylara yönelik diğer çalışma sonuçları ile uyumlu çıkmıştır (Angel ve ark., 2018; Angel ve ark., 2019).

Araştırmada ZYÖ, geçerli ve güvenilir bir ölçek olarak tespit etmiştir. Araştırmaya katılan emekli subayların zenginleştirilmiş yaşam ($4,05 \pm 0,59$), gerçek ilişkiler ($4,14 \pm 0,66$), amaç duygusu ($4,10 \pm 0,66$), katılımlı vatandaşlık ($3,83 \pm 0,79$), akıl sağlığı ($4,08 \pm 0,67$) ve fiziksel sağlık ($4,09 \pm 0,71$) puanlarının “katılıyorum” aralığında olduğu tespit edilmiştir. Türk subayının emekliliğe hazırlık yönünde büyük oranda hiçbir destek almadığı, kurslar görmediği ve sivil yaşama geçişle ilgili hiçbir kurumsal yapıyla iletişimi olmadığına göre bu uyumun gerekçesi ne olabilir?

Bu sorunun cevabını tam olarak sağlayabilmek için aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

- Türk Silahlı Kuvvetleri personelinin sivil hayata geçiş sürecine odaklanan akademik çalışmalar yapılması,
- Bunun dışında ayrıca muvazzaf subay, astsubay uzman erbaş ve erlerle ve diğer askeri personele de ZYÖ'nün uygulanması ve sonuçlarının karşılaştırılması,
- Sivil inşalarla da ZYÖ'nün yapılıp askerî personel ile sonuçlarının mukayese edilmesi önerilmektedir.

Ek Beyan / Declaration

Makalenin tüm süreçlerinde TESAM'ın araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hareket edilmiştir.

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

1. yazar %75 oranında, 2. yazar %25 oranında katkı sağlamıştır.

Bu çalışma için etik komite onayı Kırklareli Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar ve Yayın Etiği Kurulundan alınmıştır.

In all processes of the article, TESAM's research and publication ethics principles were followed.

There is no potential conflict of interest in this study.

The authors declared that this study has received no financial support.

1st author 75%, 2nd the author contributed 25%.

Ethics committee approval was received for this study from Scientific Research and Publication Ethics Committee at Kırklareli University.

Kaynakça / References

Angel, C. M., Woldetsadik, M. A., Armstrong, N. J., Young, B. B., Linsner, R. K., Maury, R. V. and Pinter, J. M. (2018). The Enriched Life Scale (ELS): Development, exploratory factor analysis, and preliminary construct validity for U.S. military veteran and civilian samples. *Translational Behavioral Medicine*, 10(1), 278–291. <https://doi.org/10.1093/tbm/iby109>.

Angel, C. M., Woldetsadik, M. A., McDaniel, J. T., Armstrong, N. J., Young, B. B., Linsner, R. K. and Pinter, J. M. (2019). Confirmatory factor analysis of the enriched life scale among US military veterans. *Frontiers in Psychology*, 10. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.02181>.

Başpınar, A. (2012). Sosyolojinin konusu olarak ordu ve asker: Askeri sosyoloji. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3(24), 279–314.

Başpınar, A. (2018). Amerika Birleşik Devletleri’nde sivil-asker ilişkileri

(Yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul).

Bourdieu, P, J-C. (1990). *Reproduction in education, society and culture* (R. Nice, trans.). Sage.

Bourdieu, P. (2016). Devlet üzerine: College de France dersleri (İkinci Baskı). (A. Sümer, Çev.). İletişim Yayınları.

Bourdieu, P. (2015). Pratik nedenler (İkinci Baskı). (H. Uğur Tanrıöver, Çev.). Hill Yayın.

Büyüköztürk, Ş., Şekercioğlu, G. ve Çokluk, Ö. (2018). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve LISREL uygulamaları* (Beşinci Baskı). Pegem Yayınları.

Caforio, G. (2017). Askeri sosyoloji (Z. Uzun, H. Bayramlık, Çev. Ed.). Nobel Yayıncılık.

Castro, C. A. and Dursun, S. (2019). *Military veteran reintegration: Approach, management, and assessment of military veterans transitioning to civilian life*. Academic Press.

Castro, C. A. and Kintzle, S. (2014). *Suicides in the military: The post-modern combat veteran and the hemingway effect*. Springer.

Cooper, L., Caddick, N., Godier, L., Cooper, A. and Fossey, M. (2016). Transition From the Military Into Civilian Life. *Armed Forces & Society*, 44(1), 156–177. <https://doi.org/10.1177/0095327x16675965>.

Durkheim, E. (2013). Toplumbilimin yöntem kuralları (Ö. Ozankaya, Çev.). Cem Yayınevi.

Huntington, S. P. (2006). Asker ve devlet: Sivil asker ilişkilerinin kuram ve siyasası (İkinci Baskı). (K. U. Kızılaslan, Çev.). Salyangoz Yayınları.

Kızılaslan, K. U. (2018). *Dış politikanın sivil-asker ilişkileri üzerindeki etkisi: AB koşulluluk ilkesi ve Türkiye'nin ulusal güvenlik paradigması* (yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>.

Marshall, G. (1999). Sosyoloji sözlüğü (O. Akınhay, D. Kömürcü, Çev.). Bilim ve Sanat Yayınları.

Tocqueville, A. (2016). Amerika'da demokrasi (S. Sertdemir Özdemir, Çev.). İletişim Yayınları.

Zogas, A. (2017). *US Military veterans' difficult transitions back to civilian life and the VA's response*. https://watson.brown.edu/costsofwar/files/cow/imce/papers/2017/Zogas_Veterans%27%20Transitions_CoW_2.1.17.pdf.